

Əlyazması hüququnda

**AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS UŞAQ FOLKLORUNUN
JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

İxtisas: **5719.01 – Folklorşünaslıq**
Elm sahəsi: **Filologiya**
İddiaçı: **Nigar Fikrət qızı Ağayeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2021

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun "Müasir folklor" şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Filologiya elmləri doktoru, professor
Füzuli Xeyrulla oğlu Gözəlov

Rəsmi opponentlər: Filologiya elmləri doktoru, dosent
Ramazan Oruc oğlu Qafarlı

Filologiya elmləri doktoru, professor
Məhərrəm Paşa oğlu Qasımlı

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Məhəmməd Məmmədsəid oğlu Məmmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.27 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
professor

Muxtar Kazım oğlu İmanov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Afaq Xürrəm qızı Ramazanova

Elmi seminarın sədri: Filologiya elmləri doktoru,
dosent

Əfzələddin Dağbəyi oğlu Əsgərov

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun janr xüsusiyyətlərinin müqayisəli tədqiqi folklorşünaslığın aktual problemlərindəndir. Mövzunun aktuallığı bir neçə amillə müəyyənləşir:

Birincisi, uşaq folklorunun tədqiqi aktuallığı. Uşaq folkloru dedikdə böyüklərin uşaqlar üçün yaratdığı janrlarla yanaşı, həm uşaqların özləri tərəfindən düzülüb-qoşulanlar, həm də müştərək yaradılan nümunələr folklor fondunun xüsusi bir layını təşkil edir. Bu folklor nümunələrinin müasir dövrümüz baxımından əsas əhəmiyyəti həmin nümunələrdə yaşayan etik-estetik həyat təcrübəsidir. Uşaq folkloru bütün maraqlılıq xüsusiyyətləri ilə yanaşı, böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsinə, etnosun təcrübəsinin uşaqlara ötürülməsinə xidmət edir. Hər bir xalqın milli həyat təcrübəsi uşaq folklorunda uşaqların qavraya biləcəyi səviyyədə bədii-estetik forma kəsb edir. Bu cəhətdən uşaq folklorunun öyrənilməsi xalqın folklorunda yaşayan dünyagörüşünün, milli-mənəvi dəyərlərin üzə çıxarılması, öyrənilməsi və müasir nəslin təlim-tərbiyəsinə yönəldilməsi baxımından xüsusi aktuallıq kəsb edir.

İkincisi, Hər iki uşaq folklorunun müqayisəli tədqiqi yuxarıdakı amili xüsusilə aktuallaşdırır. Müasir qloballaşma şəraitində ingilis folkloru, o cümlədən uşaq folkloru dünya miqyasında xüsusi təbliğ olunmaqdadır. İngilis folkloru ingilis dilinin öyrənilməsində praktiki bədii nümunələr statusunda istifadə olunduğu kimi, kino sənayesi yolu ilə də dünyada yayılmışdır. Bu isə öz növbəsində daha kiçik inteqrasiya imkanlarına malik xalqların, mədəniyyətlərin aşınmasına, unudulmasına və nəhayət, sıradan çıxmasına gətirir. Müstəqil Azərbaycanın müasir dünya mədəniyyətinə inteqrasiya təcrübəsinin kiçik bir dövrü əhatə etdiyini nəzərə aldıqda folklorumuzun dünya səviyyəsinə çıxarılmasına böyük ehtiyac vardır. Bu kontekstdə uşaq folkloru xüsusi aktuallıq kəsb edir. Göyçək Fatma, Cırtan, Göyərçin, Div, Məlikməmməd, Zümrüd quşu və s. kimi folklor obrazlarımız öz bədii-estetik qayəsi, humanitar-psixoloji dəyərləri baxımından bu gün dünyada təbliğ olunan folklor simvollarından heç

də geridə qalmır. Bu baxımdan Azərbaycan uşaq folklorunun dünya mədəniyyətinin aparıcı səviyyəsinə qalxmış ənənəvi ingilis uşaq yaradıcılığı ilə müqayisəli tədqiqi folklorumuzun dünyada tanındılması, təbliği və öyrənilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə müqayisəli tədqiqat dünya alimlərinin diqqətini Azərbaycan folklorunun üzərinə yönəltməklə bütövlükdə milli mədəniyyətimizin qloballaşan dünyada dayanıqlılığını təmin edən faktorlardan birinə çevrilir.

Üçüncüsü, Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun janr xüsusiyyətlərinin müqayisəli tədqiqinə həsr olunmuş bu iş, əsasən, Azərbaycan folklorşünaslığının nəzəri-metodoloji bazası əsasında hazırlanmışdır. Bu, eyni zamanda müqayisə olunan uşaq folkloru nümunələrinin Azərbaycan folklorşünaslıq fikrinin elmi-nəzəri nailiyyətləri kontekstində dəyərləndirilməsi deməkdir. Azərbaycan folklorşünaslıq elminin ənənələri XX əsrdə sovet folklorşünaslıq məktəbinin metodoloji çərçivəsində formalaşmışdır. Sovet folklorşünaslığında folklor mətnlərinin sözlü ədəbiyyat nümunəsi kimi öyrənilməsi aparıcı istiqaməti təşkil edirdi. Qərb, o cümlədən ingilis folklorşünaslığında isə folklor daha çox sosial-antropoloji baxış kontekstində öyrənilmişdir. Bu cəhətdən Azərbaycan və ingilis folklorunun janr spesifikasiyasının müqayisəli öyrənilməsi Qərb folklorşünaslıq ənənələrinin milli folklorşünaslıq fikri dövryyəsinə daxil edilməsinə imkan yaradır.

Dördüncüsü, dünyada beynəlxalq əlaqələr genişləndikcə dünya xalqları bir-birini daha yaxından tanımaq, mədəniyyətlərarası inteqrasiya, mədəni əlaqələri dərinləşdirmək, elmi əlaqələri möhkəmləndirmək istəyir. Bu baxımdan folklorun daşınma, ötürülmə və dəyişmə hadisələrini nəzərə alsaq, iki – Azərbaycan və ingilis xalqlarının şifahi yaradıcılığını araşdırmaq mövzunu daha da aktuallaşdırmaqdadır.

Beşincisi, mənşəyinə, tarixinə, dil qohumluğuna, coğrafi yerləşməsinə, adət-ənənələrin fərqliliyinə baxmayaraq, Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda yaxınlıq uşaq dünyasının bütün dünya xalqlarında demək olar ki, eyni olması ilə əlaqəlidir. Müasir dövrdə dünya xalqlarının folklorunun, eləcə də uşaq folklorunun tədqiqinə

böyük ehtiyac vardır. Folklor araşdırmalarına bələd olduqca xalqlar arasında fərqlər daha da azalır. Uşaq folklorunda bu fərqlər minimuma enir. Dünya xalqlarının uşaq folkloruna fikir verdikdə uşaqların dünyasında uyğunluq, yaxınlıq müşahidə edirik. Uşaq hər yerdə uşaqdır.

Mövzunun Azərbaycan folklorşünaslığında *öyrənilmə dərcəsinə* gəldikdə qeyd etməliyik ki, bu mövzu ilk dəfə tədqiqata cəlb edildiyindən bir sıra görkəmli folklorçuların dəyərli elmi əsərləri ilə yanaşı, tarix, etnoqrafiya, mədəniyyət və dilçilik elminə aid materiallara müraciət edilmişdir.

Dissertasiyada Azərbaycan - ingilis folklor problemi hər iki xalqın şifahi yaradıcılığındakı uşaq folkloru materialı əsasında araşdırılır.

Azərbaycan uşaq folklorunun janr problemlərinə Vaqif Vəliyev, Paşa Əfəndiyev, Azad Nəbiyev, Zahid Xəlil, Füzuli Bayat, Ramazan Qafarlı, Qara Namazov, Şahin Xəlilli, Elçin Aslanov¹ və b. alimlərin, ingilis uşaq folklorunun janr problemlərinə isə Edvard Börnet Taylor, Con Nyuberi, Ceyms Orçard Hallivel, Alisa Berta Qomme, İyona və Piter Opi, Endryu Lənq, Laviniya Edna Volter, Qloriya T. Delamar, Brayen Satton-Simit, Elizabet Taker² və b. kimi alimlərin əsərlərində

---

¹Vəliyev, V. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı / V.Vəliyev. – Bakı: ADU-nun nəşriyyatı, – 1970. – 439 s.; Vəliyev, V. Azərbaycan folkloru / V.Vəliyev. – Bakı: Maarif, – 1985. – 414 s.; Əfəndiyev, P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı / P.Əfəndiyev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 600 s.; Nəbiyev, A. Azərbaycan folklorunun janrları / A.Nəbiyev. – Bakı: ADU nəşri, – 1983. – 88 s.; Xəlilov, Z. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı və folklor: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 1973. – 179 s.; Bayat, F. Şamandan səmazənə: oyun və oyunçu / F.Bayat. – Bakı: Elm və təhsil, – 2017. – 228 s.; Qafarlı, R. Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası / R.Qafarlı. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2013. – 540 s.; Namazov, Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı (dərslük) / Q.Namazov. – Bakı: Maarif, – 1984. – 331 s.; Xəlilli, Ş. Azərbaycan-İngilis ədəbi əlaqələri: Folklor materialları əsasında / Ş.Xəlilli, elmi red. və ön sözü müəll. V.Arzumanlı. – Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası NPM, – 2002. – 216 s.; Aslanov, E.M. El-oba oyunu, xalq tamaşası: xalq oyun-tamaşa mədəniyyətimizdə deyim və adların izahlı söz kitabı / E.M.Aslanov. – Bakı: Işıq, – 1984. – 275 s.

²Taylor, E.B. Primitive Culture: (in 2 vol.) / E.Taylor. – London: John Murray, Albemarle, – Vol. I. – 1871. – 453 p.; Taylor, E.B. Primitive Culture: (in 2 vol.) /

toxunulmuşdur. Bu tədqiqatlarda ayrı-ayrılıqda Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun müxtəlif problemləri əhatə edilsə də, onlarda Azərbaycan və ingilis uşaq folkloru müqayisəli-tipoloji aspektdə tədqiqata cəlb olunmamışdır. Bu cəhətdən dissertasiyanın mövzusu orijinaldır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın *obyektini* Azərbaycan və ingilis uşaq folkloru nümunələri təşkil edir. Hər iki xalq uşaq folkloruna aid gözəl nümunələr yaratmışdır. Azərbaycan uşaq folklorunda olduğu kimi, ingilis uşaq folklorunun da mövzu dairəsi genişdir və forma rəngarəngliyi vardır. Tədqiqatda hər iki xalqın folklor yaradıcılığının daha arxaik, ilkin modellərindən olan uşaq folklor nümunələri təhlilə cəlb edilir.

E.Tylor. – New York: Henry Holt And Company, – Vol. II, – 1889. – 470 p.; The Original Mother Goose's Melody / As First Issued by J.Newbery. –London: about A. D., – 1760. – 92 p.; Mother Goose's Melody or Sonnets for Cradle / comp. T.Carnan. – London: Stationers' Company, – 1780. – 92 p.; Mother Goose's Melody or Sonnets for Cradle / fold F.Power. – London: Grandson to the late Mr. J.Newbery and Co., – 1791. – 95 p. ; The True Mother Goose Songs for the Nursery or Mother Goose's Melodies for Children / not., pict. B.McManus. – Boston and New York: Lamson, Wolffe, and Company, – 1896. – 138 p. ; Halliwell-Phillipps, J.O. The Nursery Rhymes of England / J.O.Halliwell-Phillipps. – London: Percy Society, – 1842. – 192 p. ; Halliwell-Phillipps, J.O. The Popular Rhymes and Nursery Tales of England / J.O.Halliwell-Phillipps. – London: John Russell Smith, – 1849. – 288 p. ; Gomme, A.B. The Traditional games of England, Scotland and Ireland: (in 2 vol.) / A.B.Gomme. – London: David Nutt, – Vol. 1. – 1894. – 433 p. ; Gomme, A.B. The Traditional games of England, Scotland and Ireland: (in 2 vol.) / A.B.Gomme. – London: David Nutt, – Vol. 2. –1898. – 531 p. ; The Oxford Dictionary of Nursery Rhymes / ed. I.Opie, P.Opie. – New York: Oxford University Press, – 1951. – 559 p. ; Lang, A. The Nursery Rhyme Book / A.Lang. – London and New York: F. Warne and Co, – 1897. – 288 p.; Walter, L.E. Mother Goose's Nursery Rhymes / E.L.Walter. – London: A and C Black ltd, – 1922. –180 p. ; Delamar, G.T. Mother Goose, From Nursery to Literature / G.T.Delamar. –Lincoln, Nebraska: Universe; Illustrated edition, – 2001. – 336 p. ; Children's folklore: a Source Book / ed. B.Sutton-Smith. – Logan, Utah: Utah State University Press, – 1999. – 378 p. ; Tucker, E. Children's Folklore: A Handbook / E.Tucker. – Westport, London: Greenwood Publishing Group, – 2008 – 164 p.

Uşaq folklorunda ümumilik və müştərəklik çoxdur. Lakin fərqli cəhətlər də mövcuddur. Bu cəhətdən araşdırmanın *predmetində* Azərbaycan və ingilis uşaq folkloru janrlarının müqayisəli tipoloji təhlili, Azərbaycan və ingilis folklorşünaslığında aparılmış tədqiqatların əsaslı öyrənilməsi durur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın qarşısında duran başlıca məqsəd Azərbaycan və ingilis xalqının özünəməxsus milli zəmində inkişaf edən uşaq folkloru janrlarının müqayisəli tədqiqi əsasında tipoloji xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsidir. Bu məqsəd dörd əsas vəzifənin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

1. Hər iki xalqın uşaq folkloru nümunələrinin genezisi və tədqiqinin aktual problemlərinin öyrənilməsi;

2. Hər iki xalqın lirik uşaq folkloru nümunələrinin poetik janr göstəricilərinin müqayisəsi əsasında onların tipoloji xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

3. Hər iki xalqın uşaq folklorunda epik janrların müqayisəli təhlili və tipoloji xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

4. Hər iki xalqın uşaq oyunlarının müqayisəli tədqiqi, tipoloji ortaqlıqların aşkarlanması.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat Azərbaycan və ingilis alimlərinin uşaq folkloruna dair əsərlərində reallaşdırılmış nəzəri-metodoloji bazası əsasında hazırlanmışdır. Bu baxımdan Vaqif Vəliyev, Paşa Əfəndiyev, Azad Nəbiyev, Zahid Xəlil, Füzuli Bayat, Ramazan Qafarlı, Qara Namazov, Şahin Xəlilli, Elçin Aslanov, ingilis alimlərindən Edvard Börnet Taylor, Con Nyuberi, Ceyms Orçard Hallivel, Alisa Berta Qomme, İyona Opi və Piter Opi, Endryu Lənq, Laviniya Edna Volter, Qloriya T. Delamar, Brayen Satton-Smit, Elizabet Taker kimi Azərbaycan və ingilis alimlərinin əsərlərinin uşaq folklorunun öyrənilməsi sahəsindəki nəzəri-praktiki təcrübəsi əsas götürülmüşdür.

Dissertasiya tarixi-müqayisəli və müqayisəli-tipoloji tədqiqat metodları əsasında yazılmışdır. Müqayisəli kontekst Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun tipoloji cəhətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verdiyi kimi, tarixi yanaşma bu tipoloji uyğunluqları

şərtləndirən amilləri müəyyənləşdirməyə və həmin ortaqlıqların inkişaf xüsusiyyətlərini görməyə də imkan vermişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Uşaq folkloru Azərbaycan və ingilis folklorunun, qeyri-maddi mədəni irsinin, eləcə də hər iki xalqın məişətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Şifahi yaradıcılığın əsas tərkib hissəsini əhatə edən uşaq folkloruna aid nümunələr ideya, məzmun, forma cəhətdən uşaqların yaş xüsusiyyətləri və psixologiyası diqqətə alınaraq yaradılmışdır.

2. Həm Azərbaycan, həm də ingilis uşaq folklor janrlarında şifahi yaradıcılıq üçün ənənəvi olan arxaiklik həm formada, həm də məzmununda qorunub saxlanmışdır. Erkən ibtidai dövrlərə məxsus yaşayış tərzinin izlərini özündə ehtiva edən uşaq folkloru insan cəmiyyətində inkişaf proseslərinin ilkin mərhələlərinin dərkini özündə təcəssüm etdirir.

3. Uşağın dünyaya gəlişindən əvvəl və sonra böyüklər tərəfindən, müəyyən yaşdan sonra uşaqların özlərinin yaratdığı, eyni zamanda böyüklərlə müştərək olan, uşaq təfəkkürünə xitab edən, uşaq dünyasını özündə ehtiva edən maddi-mənəvi, yazılı-şifahi və mütəhərrik yaradıcılıq nümunələrinin hamısı uşaq folkloru sayılır. Folklor nümunələrinin uşaq folkloru sayıla bilməsi üçün uşaqların özləri tərəfindən, böyüklərin uşaqlar üçün, uşaqlar kimi və uşaqlara görə qısa şəkildə, uşaqların dünyasına xitab edən forma və şəkildə yaradılmış olmalı, uşaq dünyasının estetik imkanlarını daşmalıdır.

4. Həm Azərbaycan, həm də ingilis uşaq folkloru mövzu, forma və motiv baxımından zəngindir. İnsanın yarandığı ilk ibtidai dövrün izlərini bu və ya digər dərəcədə uşaq folkloru özündə ehtiva etmişdir. Müqayisə olunan uşaq folkloru janrlarında həm Azərbaycan, həm də ingilis xalqının milli ruhunu, həyat tərzini, dilinin mədəni səviyyəsini, milli düşüncə tərzini açıqca müşahidə etmək mümkündür.

5. Azərbaycan və ingilis uşaq folkloruna aid lirik, epik janrlar və uşaq oyunları formaca müəyyən qədər fərqlənsə də, məzmun və keyfiyyətcə bir-birinə yaxındır. Odur ki, xalqların coğrafi cəhətdən bir-birinə uzaq olması mədəniyyətlərin fərqliliyinin əsas şərti deyildir. Həm Azərbaycan, həm də ingilis uşaq nəğmələrinin

mövzuları olduqca rəngarəngdir. Epik janrların mövzu və şəkli fərqli görünsə də, bəzi nümunələrin yaxın olmasını və ümumiyyətlə ideyalarının eyni olduğu müşahidə edilir. Azərbaycan və ingilis uşaq oyunları ibtidai arxaik təsəvvürlər, qədim adət və ənənələrlə zəngindir.

6. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun janrları arasında müqayisə aparılarkən fərqlərin olduğu kimi oxşarlıqların da mövcudluğu müəyyən olunur. Arxetipində mifik düşüncənin dayanmasının nəticəsi olaraq bütün xalqlarda, o cümlədən Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda janrlar həm zəngin, həm də məzmunca bir-birinə yaxındır. Bu janrlar uzun əsrlər boyu müəyyən olunmuş poetik ənənələrə söykənərək ölçülüb-biçilmiş, qəliblənmiş forma xüsusiyyətləri əsasında yaranmış və çoxalmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin başlıca yenilikləri ilk növbədə mövzunun orijinallığı ilə müəyyənləşir. Belə ki, Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun müqayisəli tədqiqatı ilk dəfə bu dissertasiyada aparılmışdır. Problemin orijinallığı onun nəticələrinin də yeniliyini şərtləndirmişdir. Bu cəhətdən tədqiqatda problemin həlli ilə bağlı çoxlu yeni nəticələr əldə edilmişdir. Onları, təqribən, aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

– Azərbaycan və ingilis lirik uşaq folkloru nümunələrinin janr təsnifatı aparılmış, səciyyəvi xüsusiyyətləri təhlil olunmuş, ortaq və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis lirik uşaq folkloru nümunələrinin janr xüsusiyyətləri yaş qrupları üzrə təhlil olunmuş, bu kontekstdə böyüklər tərəfindən yaradılan və ifa olunan nümunələrin poetik tipologiyası aparılmış, janr özünəməxsusluqları, ortaq və fərqli tərəfləri müəyyənləşdirilmişdir;

– Uşaqlar tərəfindən yaradılan və ifa olunan Azərbaycan və ingilis lirik uşaq folklor nümunələrinin poetik müqayisəsi aparılmış, janr özünəməxsusluqları, ortaq və fərqli xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis epik uşaq folklorunun janrları əvvəlcə milli epik yaradıcılığın janr modelləri kimi təhlil olunmuş,

müqayisəli təsnifatı aparılmış və bu əsasda hər iki xalqın epik folklorunun əsas tipoloji cəhətləri müəyyənləşdirilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis yanılmaclarının xarakterik nümunələri əsasında onların janr xüsusiyyətlərinə nəzər salınmış, Azərbaycan və ingilis dillərinin fonoleksik spesifikasiyasını əks etdirən bu janrlar arasında müqayisəli təhlil aparılmış, ortaq və fərqli formalar müəyyənləşdirilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis tapmacalarında inikas olunan epik dünya mənzərəsinin spesifik cəhətlərinin öyrənilməsi əsasında onları birləşdirən, universallaşdıran tipoloji xüsusiyyətlər üzə çıxarılmışdır;

– Azərbaycan və ingilis nağıllarının janr spesifikasiyası və ideya-bədii xüsusiyyətləri müqayisəli təhlil edilmiş, hər iki xalqın nağılları üçün universal olan cəhətlərin semantikasını öyrənilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis uşaq oyunlarının genezisi məsələləri və müqayisəli təsnifatı araşdırılmış, ilk kulturoloji hadisə kimi hər iki etnosun həyatında oynadığı rol müəyyənləşdirilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda fiziki oyunlarla bağlı nümunələr müqayisəli aspektdə təhlil olunmuş, hər iki xalqın fiziki oyunlarında istifadə etdiyi texniki imkanlar, vasitələr müəyyən edilərək qruplaşdırılmışdır;

– Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda zehni oyunlarla bağlı nümunələr müqayisəli aspektdə təhlil olunmuş, hər iki xalqın uşaq oyunlarında ifadəsini tapmış əqli gücün özünəməxsusluğu öyrənilmiş, bu əsasda ortaq və fərqi cəhətlər müəyyənləşdirilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis uşaq folkloru nümunələrinin yaranmasında söz, ritm, hərəkət, improvizə eyni dərəcədə iştirak etmiş, bunların vəhdətində formalaşmışdır;

– Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun hər iki xalqın şifahi yaradıcılığında yeri müəyyənləşdirilmiş, özünəməxsus cəhətləri göstərilmişdir;

– Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun həyati əhəmiyyəti, uşaqların boya-başa çatmasında, doğru tərbiyəsində, hərəcəhətli inkişafında rolu şərh olunmuşdur.

– Həm Azərbaycanda, həm də İngiltərədə toplanıb nəşr olunmasına və tədqiqatı tarixinə nəzər salınmış, dövrləşdirilmiş, hər

bir dövrün özünəməxsus cəhətləri qeyd edilmiş, uşaq folkloruna aid toplular, nəşrlər və hifz olunduğu mənbələr lazımlılıq dərəcəsinə görə təhlilə cəlb edilmişdir;

– Tədqiqat işində hər iki xalqın mədəniyyətinin dərin kökləri haqqında paralellər və müqayisələrin aparılması sübut edir ki, ümumiyyətlə Azərbaycan və ingilis uşaq folklorundakı oxşarlıq daha erkən çağlarla bağlıdır;

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Bu tədqiqat işinin *nəzəri əhəmiyyəti* onda əldə olunan nəzəri müddəalardan və işin biblioqrafik aparatından problem üzrə gələcək tədqiqatlarda istifadə imkanları ilə müəyyənləşir. Tədqiqatın *praktiki əhəmiyyəti* isə ilk növbədə tədris prosesi ilə bağlıdır. Dissertasiya ali məktəblərin filologiya fakültələrində Azərbaycan və ingilis folklorunun eləcə də uşaq ədəbiyyatı, uşaq folklorunun tədrisi prosesində dərs vəsait kimi istifadə imkanları da yaradır.

Digər tərəfdən, işdə Azərbaycan və ingilis xalqının istər tarixində, istər mədəniyyətində, istərsə də folklorunda olan özünəxas xüsusiyyətlər, fərqlilik və müştərəkliyin tədqiqi bu xalqların daha sıx elmi əməkdaşlıq etməsində xüsusi rol oynaya bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın elmi yenilikləri və əsas elmi nəticələri müəllifin ölkə daxili və xairicində Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi jurnallarda çap etdirdiyi elmi məqalələrdə, elmi konfrans materiallarında, tezislərdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı.

Tədqiqat işi AMEA Folklor İnstitutunun “Müasir Folklor” şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın mövzusu AMEA Folklor İnstitutunun Elmi Şurasının 21 noyabr 2012-ci il (protokol №6) və Respublika Elmi Tədqiqatların Təşkili və Əlaqələndirilməsi Şurasında Folklorşünaslıq üzrə Problem Şuranın 15 fevral 2013-cü il tarixli (protokol №1) protokollarının qərarları ilə təsdiq olunmuşdur.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya giriş, dörd fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqatın ümumi həcmi: Giriş – 8 səhifə, 14814 işarə, I fəsil – 24 səhifə, 47692 işarə, II fəsil – 52 səhifə, 88919 işarə, III fəsil – 42 səhifə, 81731

işarə, IV fəsil –32 səhifə, 63400 işarə, nəticə – 6 səhifə, 10442 işarə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 306998 işarədir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**”ində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyektinə və predmetinə, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyəti, elmi yeniliyi aydınlaşdırılmışdır.

Tədqiqatın “**Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun aktual problemləri**” adlanan I fəslində problemin elmi-nəzəri əsasları müəyyənəndirilmişdir. Bu fəsilə həm Azərbaycanda, həm də İngiltərədə folklor nümunələri toplanması və müxtəlif üsullarla çap olunduğu haqqında məlumat verilir. Hər iki folklorşünaslıq tarixində müxtəlif mərhələ bölgüləri haqqında danışılır. Bu fəsil üç paragrafdan ibarətdir.

Araşdırmanın birinci fəslinin “*Azərbaycan və ingilis folklorşünaslığında “uşaq folkloru” probleminə münasibət*” adlanan birinci paragrafında aparılmış tədqiqatın nəticələrinə görə məlum olur ki, uşaq folkloru ilk zamanlardan bəri şifahi xalq ənənəsinin mühüm tərkib hissəsidir. Bu folklor sahəsinə aid janrlarda uşaqların yaş və psixologiyasını müşahidə edirik. Uşaq folkloru nümunələri ideya-məzmun və forma baxımından nə qədər sadə olsa da, uşaqların zövq və hisslərinin inkişafında, onların milli ruhda tərbiyəsində əhəmiyyət daşıyır. Prof. Paşa Əfəndiyev deyir ki, “*Bu bir həqiqətdir ki, böyüklər həmişə, hər bir dövrdə öz övladlarının tərbiyəsində məşğul olmuşlar. Bu tərbiyə yalnız onları əməyə alışdırmaq, vətəni müdafiyyə hazırlamaqdan ibarət olmamışdır. Uşaqların daxili aləmi, mənəviyyəti, əxlaqı, davranışı da onları daim düşündürmüş, narahat etmişdir. Estetik tərbiyə də ümumi tərbiyə kompleksinin içərisində özünəməxsus bir yer tutmuşdur. Xalqın şifahi şəkildə yaradıb-yaşatdığı bu nümunələr uşaqların tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır. Ənənəvi uşaq folkloru nümunələri poetik və cazibədardır, bədii cəhətdən dolğun və kamildir. Bu nümunələri*

əsrlərin sınağından çıxarıb yaşadan, itib-batmaqdan qoruyan məhz onların bədii kamilliyi olmuşdur”³.

Uşaq folklorunun xüsusiyyətlərindən bəhs edən Professor Vaqif Vəliyev yazır: *“Uşaq ana dilini, hər şeydən əvvəl, ailədə onu əhatə edən yaşlılardan öyrənir. Ana dilinin zəngin söz xəzinəsini uşaqlara aşılamaqda yazılı ədəbiyyatla yanaşı folklorun da böyük rolu olmuşdur. Körpə çağlarından bu sözlərin məna gözəlliyinə alışmaq uşağın dil zənginliyi ilə yanaşı, onda təbiətə insanlara böyük məhəbbət hissi oyadır. Romantik duyğuları oyadır”*⁴. Tədqiqatçı Riçard Bauman (Richard Bauman) uşaq folkloru anlayışını *“Uşaq folkloru uşaqların öz həmyaşıdları arasında məşğul olduğu və dövrümüzə qədər qoruyub saxladığı, nitq oyun formaları və şifahi məşğələlərdən ibarət ənənəvi oyun fəaliyyətləridir. Uşaq folklorunun məlum olan janrlarına tapmacalar, oyunlar, zarafatlar, istehzalar, ələ salmalar, atmacalar, əl çalmalar (alqışlar), sanamalar, qaçma-tutmalar, halqa oyunları, ipdən tullanma və s oyunlar daxildir. Uşaq folkloru uşaq üçün böyüklər tərəfindən yaradılmış folklordan fərqlənir. Bu nümunələrə böyüklərlə qarşılıqlı əlaqə zamanı yaranan uşaq şeirləri, barmaq oyunları (kukla teatrında olduğu kimi), diz qatlayıb oynayaraq oxunulan mahnılar, qıdıqlama şeirləri aiddir. Həmçinin bu folklor nümunələri böyüklərin folklor nümunələrindən fərqlənir”* – kimi analiz edir⁵. Məşhur tədqiqatçı Edvard Bөрnet Taylorun (Edward Bernett Tylor) “İbtidai mədəniyyət” adlı fundamental əsərinin “Mədəniyyətdə qalıntılar” adlanan III fəslində uşaq oyunları ibtidai dini, mərasimi görüşləri özündə qoruyub saxlayan ibtidai mərasimlər kimi tədqiqata cəlb edilmişdir. O göstərir ki, “uşaqlarımızın oyunları ibtidai hərbi fəndlər haqqında xatirələri

---

³ Əfəndiyev, P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı / P.Əfəndiyev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – s. 256.

⁴ Vəliyev, V. Azərbaycan folkloru / V.Vəliyev. – Bakı: Maarif, – 1985. – s. 394.

⁵ Children in and Out of School: Ethnography and Education / ed. P.Gilmore, A.A.Glatthorn. – Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics, – 1982. – p.172.

qoruyur, bəzən onlar mədəniyyət tarixinin o qədim dövrlərini təcəssüm etdirir ki, bəşər tarixinin uşaqlıq dövrünə aiddir”⁶.

Bu paraqrafda araşdırma göstərir ki, hər iki xalqın uşaq folklor nümunələri məzmunca bir-birinə bənzəyir. Bu nümunələr formaca bir-birindən daha çox fərqlənir. Həm Azərbaycan, həm də ingilis uşaqlarının mənəvi həyatı, uşaq psixologiyası bu şifahi xalq yaradıcılığında öz əksini tapır. Folklor materialının uşaq folkloruna aid olması üçün uşağın zövqünə uyğun şəkillənmiş, həm böyük, həm müştərək, həm də uşaqların özləri tərəfindən yaradılan maddi-mənəvi, yazılı-şifahi və mütəhərrik yaradıcılıq nümunələrinin hamısı uşaq folklorudur.

I fəslin *“Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun toplanması və araşdırılması məsələləri”* adlanan ikinci paraqrafında aparılmış tədqiqat nəticəsində uşaq folklorunda əsas predmetinin uşaq, uşaq dünyası olması qənaəti əldə edilmişdir. Belə ki, uşaq folklorunun özünəxas xüsusiyyətləri, obyekt və mövzusu vardır. Bütün bu kimi keyfiyyətlər onun janryaratma qabiliyyətini də üzə çıxardır. Janrlar isə təbii ki, lirik, epik və dramatik növlərin daxilində formalaşır. Bu növlər daxilində yaranan janrlar bir-birindən tamamilə fərqlənir. Belə ki, həm formaca, həm üslub cəhətdən janrları bir-birindən asanlıqla fərqləndirmək mümkündür.

Problemin tədqiqi göstərir ki, Azərbaycanda və İngiltərədə folklorşünaslıq tarixində müxtəlif mərhələ bölgüləri vardır. Azərbaycan folklorşünaslığında uşaq folkloruna aid fəaliyyətləri üç mərhələdə qruplaşdırılmışdır. XIX birinci yarısından başlayan birinci mərhələdə uşaq folkloruna aid nümunələrin Azərbaycanlı ziyalıların tərtib etdiyi tədris kitablarında, müxtəlif uşaq mətbuat orqanlarında daha çox istifadə edildiyi aydın olur. Bu mərhələdə uşaq folklor örnəkləri pedaqoji fikrin yayılması və mənimsənilməsi üçün əsas vasitə kimi geniş istifadə obyektinə çevrilmişdir. Bu işdə Tiflisdə çap olunan QƏXTMT - “Qafqaz ərəziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu” (1881-1929)), ilə yanaşı “Məktəb”, “Babayi-Əmir”, “Rəhbər”, “Dəbistan” və s. jurnallar, yerli və xarici

---

⁶ Тайлор, Э.Б. Первобытная культура / Э.Б.Тайлор. – Москва: Политиздат, – 1989. – с. 68.

ziyalılar Mirzə Şəfi Vazeh, S.Ə.Şirvani, İ.Qriqoryev, A.Çernyayevski, S. Vəlibəyov, Eynalı Sultanov, Rəşid bəy Əfəndizadə, Teymur bəy Bayraməlibəyov, Firudin bəy Köçərli, Yusif Vəzir Çəmənzəminli, Mahmud Mahmudbəyov A.Şaiq, Mirzə Abbas Abbaszadə, Abdullah Bəy Əfəndizadə və onlarla başqa şəxsiyyətlər xalq ədəbiyyatı ilə yaxından məşğul olmağa başlamışdılar.

Tədqiqatda Azərbaycan uşaq folklorunun ikinci mərhələsi kimi sovet dövründə aparılmış elmi tədqiqat işləri öz keyfiyyət və kəmiyyəti ilə fərqləndiyi nəticəsinə gəlinmişdir. Bu dövrdə Yusif Vəzir Çəmənzəminli, Vəli Xulufu, Hənəfi Zeynallı, Məmməd Hüseyn Təhmasib, Əhliman Axundov, Əliyar Qarabağlı, Vaqif Vəliyev, Paşa Əfəndiyev, Azad Nəbiyev, Zahid Xəlil, Qara Namazov, Bəhlul Abdulla və Ramazan Qafarlı həm toplama işi görmüş, həm də toplanmış nümunələr əsasında folklorun bu sahəsinə aid sanballı elmi əsərlər yazmışdılar.

Azərbaycan uşaq folklorunun üçüncü mərhələsi kimi müstəqillikdən sonrakı zamanı göstərilir ki, bu zaman kəsmi Azərbaycan folklorşünaslığında yeni bir mərhələ kimi səciyyələndirilir. Azad Nəbiyev, Bəhlul Abdulla, Bilal Həsəni, Qara Namazov, Zahid Xəlil, Ramazan Qafarlının Azərbaycan uşaq folklorunun aktual problemlərdən bəhs edən elmi nəzəri, eləcə də toplama işləri bu zaman kəsmi üçün səciyyəvidir.

Tədqiqat nəticəsində məlum olur ki, İngiltərədəki folklor tədqiqatları iki dövrə bölünür. Bunlardan birincisi, XVIII əsrdə romantizmin yüksəlişi ilə başlayan dövrdür. Bu mərhələdə Con Nyuberinin (John Newbery) “Ana qaz” (Mother Goose) folklor toplusunun olması ilə yanaşı, Ceyms Orçard Hallivelin (James Orchard Halliwell), Edvard B. Taylor, Cozef Yakob (Joseph Jacobs), Alisa Berta Qomme kimi klassik folklor tədqiqatçıları da uşaq folkloru ilə əlaqəli ilkin elmi-nəzəri əsasları təyin etmişlər.

İkinci dövr isə İngiltərənin XIX əsrin ikinci yarısında beynəlxalq imperiya quraraq və böyük bir güc olaraq meydana çıxması ilə başlayır. Bu mərhələdə İyona və Piter Opi, Paul Qamp və Brayen Satton-Smit, Elizabet Takerin tədqiqat və toplama işləri diqqət çəkir.

Dissertasiyada ingilis uşaq folklorunun ikinci m rhl sinin t dqiqları i erisində daha konkret materialların t dqiql olunduğunu müşahidə edirik. Bu paraqrafda Az rbycanda v  İngiltərədə uşaq folkloru ilə əlaqəli araşdırmalar təsvir və müqayisəli təhlil olunmuşdur.

T dqiqlatın “**Az rbycan və ingilis lirik uşaq folklorunun janr tipologiyası**” adlanan ikinci fəslində müəyyənləşdirilir ki, həm Az rbycan, həm də ingilis folklorşünaslığında uşaq nəğmələri ilə əlaqəli araşdırmalar çox aktualdır. Bu fəsil  c paraqraftan ibarətdir.

İkinci fəslin “**Lirik uşaq folklorunun mövzu-məzmun dairəsi**” adlanan birinci paraqrafının əsas nəticələrinə görə belə qənaət formalaşmışdır ki, Az rbycan və ingilis lirik uşaq folklorunun janrları arasında oxşarlıqlar olduđu kimi fərqlər də mövcuddur. Belə ki, Az rbycan uşaq folkloru  c növdə qruplaşdırılmış və bu fəsildə lirik folklor t dqiql olunmuşdur. Araşdırma zamanı ingilis uşaq folkloru da bu təsnifata uyğunlaşdırılmış ingilis uşaq nəğmələri Az rbycan lirik uşaq folkloru ilə müqayisəli şəkildə öyrənilmişdir. Az rbycanlı t dqiqlat ılardan P.Əfəndiyev, V.Vəliyev,  .Qarabağlı, Q.Namazov, R.Qafarlı, R.Əliyev, A.Nəbiyev, Ş.Xəlilli, Z.Xəlil və F. sg rlinin elmi-nəzəri fikirləri ilə yanaşı, mənbə kimi Az rbycan folkloru antologiyalarından, ingilis t dqiqlat ıları C.Nyuberi, İyona v  Piter Opil r, Elizabet Taker, Linda Al in v  Brayen Satton-Smitin toplama v  araşdırmalarından, eləcə də “Ana Qaz” adlanan  n böyük və  n məşhur ingilis uşaq nəğmələri toplusundan geniş istifadə olunmuşdur.

T dqiqlatın ikinci f slininin “**Böyüklər tərəfindən yaradılan v  ifa olunanlar**” adlanan ikinci paraqrafında müəyyənləşdirilmişdir ki, böyüklər tərəfindən uşaqqlar  c n yaradılan folklor janrları daha çox əzizləmə duyğusu daşıyır. Prof. Azad Nəbiyev böyüklər tərəfindən yaradılan lirik folklor janrlarından - laylalar, oxşamalar v   zizl m ləri “beşik nəğmələri” adlandırır. Folklorşünas alimin qeyd etdiyi kimi “*beşik n ğm lərindəki ahəng v  ritml rd  milli düşüncənin ilkin notları, ladları vardır. Bu nidalar altında t rbiy l n n k rp l r hələ g z n  a mamış, qəhrəmanlıq, saflıq, dođru uluq, düzgünlük kimi dəyərlər sisteminin sədaları altında*

böyüyür, bu səslər sistemi uşaq xarakterini formalaşdırır”⁷. Bu nümunələrdə qayğı və sevgi motivləri əks olunur. Prof. Şahin Xəlilli Azərbaycan və ingilis laylalarını müqayisə edərkən deyir ki, “*Həm şərq, həm də qərb şifahi xalq ədəbiyyatının geniş yayılma formalarından biri olan laylalar (yaxud nənnilər, beşik nəğmələri) anaların beşik başında yaratdığı ən gözəl sənət incisi olan bütün dünya ədəbiyyatının manifesti kimi çox qiymətlidir*”⁸. İngilis laylalarında misralarda qoşa qafiyələnmə sistemi daha çox diqqəti cəlb edir, oynaq fikirli, yürək misralarda həzin musiqililik, ürəkdən qopan arzu-istəyin müdrik ifadəsi vardır.

Bu paraqrafda məlum olmuşdur ki, ilkin ibtidai zamandan – insan cəmiyyətinin ilk dövrlərinin inamları – əsatiri görüşləri, and, alqış, qarğış və duaları, adət-ənənələrin, mərasimlərin izləri az və ya yüksək dərəcədə lirik folklor janrlarında qorunmuşdur. İkinci fəslin “*Uşaqlar tərəfindən yaradılan və ifa olunanlar*” adlı üçüncü paraqrafında aparılmış tədqiqatın nəticələrinə görə, həm Azərbaycan, həm də ingilis uşaq nəğmələrinin mövzuları olduqca rəngarəngdir. Azərbaycan uşaq folklorunda olduğu kimi ingilis uşaq folklorunda da lirik folklor nümunələrindən sanamaları, barmaq oyunları və qıdıqlama oyunlarını nümunə göstərmək olar. Bunlar uşaqları həm əyləndirir, həm də öyrədir. Azərbaycan və ingilis sanamalarına sadə zarafatlar, gülməli motivlər daxildir, şən əhval ruhiyyəni təmin etmək üçün əl hərəkətləri istifadə olunur. Hər iki xalq da bu nəğmələrdə hesablaşma üsullarından istifadə edir.

Tədqiqatdan məlum olur ki, Azərbaycan və ingilis uşaq nəğmələrinin xeyli hissəsi heyvanların, quşların, bitkilərin bəhsindən ibarətdir. A.Nəbiyev “Tülkü” nəğməsində heyvanların sadalandığını, onların müəyyən əlamətlərinin xatırlandığını, hər bir heyvanın fərdi xüsusiyyətlərinin önə çəkildiyini qeyd edərək verilmiş məlumatların

---

⁷ Nəbiyev, A. Azərbaycan uşaq folkloru / A.Nəbiyev. – Bakı: – Elm, – 2000. – s.13.

⁸ Xəlilli, Ş. Azərbaycan-ingilis ədəbi əlaqələri: Folklor materialları əsasında / Ş.Xəlilli, elmi red. və ön sözün müəl. V.Arzumanlı. – Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası NPM, – 2002. – s. 40.

uşaqlar üçün lazımlı olacağını qeyd edir ⁹. Bu nəğmədə tülkünün hiyləgərliyi, sağsağanın xəbərçiliyi, ala qarğanın carçılığı, ilanın qamçı, ayının axmaq olması uşaqların hafizəsinə yazılır. İngilis uşaq folklorunda heyvanlarla əlaqəli nəğmələr də vardır. “Ana Qaz” nəğmələrinin içərisində “Xoruz” haqqında nəğmədə xoruzun hayküy salıb xanımının və ağasının itmiş əşyaları barəsində car çəkir¹⁰. Bu nəğmə-təmsillər danışığa zarafat rəngi verən kiçik yumoristik folklor janrıdır, əyləncəli (çox vaxt mənasız) söz yığımlarıdır. Nəğmələrin ritmik formalaşmasına xoşsəsli qafiyələr, məna və səs, aydın ritm və səs təqlidləri də xidmət edir. Belə ki, bu nəğmələr uşağın ətraf-ələm haqqındakı təsəvvürlərini daha da genişləndirir, onun təxəyyülünü işə salır. Araşdırma göstərir ki, xüsusən ingilis uşaq nəğmələrində diqqət mərkəzində ya bir hadisə dayanır, yaxud hadisələr sürətlə dəyişir, bu isə kiçik dinləyicilərin diqqətini çəkməyə kömək edir.

Tədqiqatın “**Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda epik janrlar sistemi**” adlı üçüncü fəslində epik folklor təfəkkürü üçün son dərəcə dəyər daşıyan məsələləri öz əksini tapmışdır. Aparılmış araşdırma zamanı uşaq folklorunun epik janrları kimi yanıtmac, tapmaca və nağıllar səciyyələndirilmişdir. Bu fəsil dörd paraqrafdan ibarətdir.

“**Epik janrların mövzu dairəsi və təsnifatı**” adlı birinci paraqrafında məlum olur ki, arxetipində epik folklor təfəkkürünün dayanmasının nəticəsi olaraq bütün dünya xalqlarında, o cümlədən Azərbaycan və ingilis folklorunda epik janrlar son dərəcə zəngindir. Həyat hadisələri hər iki xalqın epik uşaq folklorunda təhkiyə və nağıletmə yolu ilə təqdim olunur. Bu paraqrafda Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun epik janrlarının tədqiqində iki tədqiqat hədəfi əsas götürülmüşdür: 1. Epik mətnlərin janrlar üzrə təhlili zamanı folklorşünaslığın uşaq folklorunun epik janrları ilə əlaqəli əldə etdiyi nəzəri biliklərin ümumiləşdirilərək təhlili aparılan

---

⁹ Nəbiyev, A. Azərbaycan uşaq folkloru / A.Nəbiyev. – Bakı: – Elm, – 2000. – s. 47.

¹⁰ Mother Goose / illust. A.Rackham. – New York: The Century Co, – 1913. – p. 82.

mətnlərə tətbiq edilmiş; 2. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda epik nümunələrin özünəməxsus milli-coğrafi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Üçüncü fəslin *“Yanıltmacların forma xüsusiyyətləri”* adlı ikinci paraqrafında müəyyən olunmuşdur ki, Azərbaycan və ingilis yanıltmacları yalnız nitqin təmizliyinə, onun inkişafına xidmət edən təsadüfi qoşulmuş nümunələr deyil, əksinə, onlar milli folklor janrları sistemində və ümumiyyətlə hər iki xalqın şifahi yaradıcılığında özlərinə möhkəm yer tutur. Araşdırmalardan məlum olur ki, Azərbaycan və ingilis yanıltmacları uzun əsrlər boyu müəyyən olunmuş poetik ənənələrə söykənərək ölçülüb-biçilmiş, qəliblənmiş forma xüsusiyyətləri əsasında yaranır və çoxalır.

Həm Azərbaycan, həm də ingilis uşaq folklorunda söz oyunlarından ən çox işlənəni yanıltmaclardır. *“Sözlərin, səslərin, səs və söz birləşmələrinin bir cümlə daxilində müxtəlif formalarda təkrarlanmasından ibarət olan yanıltmaclar uşaqların düzgün tələffüz vərdişlərinə yiyələnməsində, səlis danışmağa alışmasında, söz ehtiyatlarının artırılmasında əhəmiyyətə malikdir. Yanıltmaclar laylalara, tapmacalara nisbətən sonrakı dövrlərin məhsuludur”*¹¹. Uşaq folklorunda yanıltmacın səciyyəvi keyfiyyətlərindən danışan f.e.d. Ramil Əliyev isə qeyd edir ki, uşaq folklorunda yanıltmaclar özünü üç tipdə göstərir: *“a) Cümlənin içində sözlərin yerini yalnız demək yolu ilə yaranan yanıltmaclar; b) Çəşdirmələr; çəşdirmələrin bir tipində uşaqlar öz yaşadlarının məntiqi təfəkkürünü yoxlamaq istəyirlərsə, digər bir tipində yaşadlarının söz ehtiyatını yoxlamaq istəyirlər. c) Sözlərin, səslərin təkrarından, alliterasiyasından, tərkiblərdən ibarət olur”*¹². Belə ki, ingilis folklorunda sözlərin yerini dəyişməklə söylənən yanıltmaclara *“O, balıqqulağı satır”*¹³ yanıltmacını nümunə göstərə bildiyimiz kimi, Çəşdirmə tiplilərə

---

¹¹ Qafarlı, R. Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası / R.Qafarlı. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2013. – s. 386.

¹² Əliyev, R. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (müasir aktual problemlər) / R.Əliyev. – Bakı: Çıraq, – 2014. – s.328

¹³ Tongue Twisters Limericks and Humorous Verse / selec. F.Waters. – Edinburgh: Pearson Education Limited, – 2000. – p. 2

nümunə kimi “Nə qədər taxtanı taxtabiti çeynədi?”¹⁴ yanıltaçını nümunə göstərə bilərik. Sözlərin təkrarından yaranan yanıltaçlara da ingilis folklorunda rast gəlinir. Həm də nəğmə kimi ifa olunan “Peter Piper”¹⁵ adlanan yanıltaçda bu xüsusiyyəti müşahidə etmək mümükündür.

Araşdırma nəticəsində belə bir ümumi qənaət də öz əksini tapmışdır ki, həm Azərbaycan, həm ingilis yanıltaçlarında forma, məzmun, üslub oxşarlıqları ilə yanaşı milli həyatı əksətdirmə baxımından fərdilik də özünü göstərir. Bütün qarşılıqlı əlaqə və təsirlərlə yanaşı azərbaycanlılarda yayılan nümunələr bu xalqın özünün, ingilislərin yanıltaçları isə ingilis xalqı tərəfindən yayılan bədii nümunələr kimi diqqəti cəlb edir.

Üçüncü fəslin “*Tapmacaların janr özünəməxsusluğu*” üçüncü paraqrafında əldə olunmuş əsas qənaətə görə, tapmacanın tapılması üçün uşaqlardan bilik və güclü fantaziya tələb olunur. Bu da zehni inkişafa təkan verir. Həm Azərbaycan, həm də ingilis tapmacaları uşaqları bir çox istiqamətdə öyrədir, xalq müdriklik xəzinəsinə yönəldir və tərbiyə edir.

İlk formalaşdığı dövrlərin animistik izlərini daşıyan tapmacalar, mifik görüşlərlə bağlı olmuşdur. Azad Nəbiyev deyir ki, “*Tapmacaların mövzu və məzmun mündəricəsi də onu çox uzaq dövrlərin yaradıcılığının məhsulu olduğunu göstərir. Erkən simvolik, magik düşüncə, totemistik və animistik baxışlar, kosmoqonik və astral düşüncənin əks olunduğu bu nümunələrin daha əzəli təsəvvürlərlə bağlı olduğu bir sıra ayin, etiqad və mərasimlərin qovşağında yarandığı aydın nəzərə çarpır*”¹⁶. Cansız əşya və heyvanların şəxsləndirilməsinə bəzi tapmacalarda indi də rast gəlinir.

İngilis tədqiqatçısı Elizabet Taker¹⁷ özünün uşaq folkloruna aid irihəcimli tədqiqat işində tapmacalara da yer vermişdir. Müəllif bir

---

¹⁴ Yənə orda, – s. 6.

¹⁵ Yənə orda, – s. 4.

¹⁶ Nəbiyev, A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı / A.Nəbiyev. – Bakı: Çıraç, – I k. – 2009. – s. 312.

¹⁷ Tucker, E. Children's Folklore: A Handbook / E.Tucker. – Westport, London: Greenwood Publishing Group, – 2008 – p. 24

çox tədqiqatçının tapmacalarla əlaqəli araşdırmalarını müqayisə edərək təhlilə cəlb etmişdir. E.Taker tapmacaların zarafat mahiyyətini və mənzum tapmacaların səciyyəvi xüsusiyyətlərinə diqqət cəlb etmişdir. Brayen Satton-Smitin həmmüəllifi olduğu “Uşaq folkloru”¹⁸ kitabında “Tapmacalar” adlı fəslin müəllifi Daniyel Roymer tapmacaların məzmun və xüsusiyyətlərinə geniş yer ayırmışdır. O, tapmacaların janr kimi əhəmiyyətinə diqqət çəkmişdir. Şifahi ənənədə tapmacaların mahiyyəti və təsnifatına toxunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələrinə görə kiçikyaşlı uşaqlar tapmacalarda gördükləri, müşahidə etdikləri göy cisimlərinin, təbiət hadisələrinin, ev əşyalarının, təsərrüfat alətlərinin, heyvan və quşların əlamətlərini axtarırlar. Hazırcavab, zəkalı, təsəvvür və təxəyyülü güclü olan uşaqlar əlamətlərə görə əşyanı tez xatırlaya bilir. Uşaqlar iki dəstəyə bölünüb qarşılıqlı sual-cavab etdikdə bu onları kollektiv şəkildə düşünməyə, fikirləşməyə sövq edir, həmrəylik hissi yaradır.

Araşdırmanın üçüncü fəslinin **“Nağılların janr spesifikasi və ideya-bədii xüsusiyyətləri”** adlanan dördüncü paragrafında göstərilir ki, nağıl şifahi xalq nəsrinin dominant estetik funksiyalı formasıdır. F.e.d. Ramil Əliyev uşaq nağıllarını ümumnağıl sferasında fərqləndirərək qeyd edir ki, *“Uşaq nağılları ümumi nağıl prinsipləri ilə təsnif olunmur, onun özünəməxsus janr prinsipləri vardır. Həmin janr prinsiplərindən çıxış edərək uşaq nağıllarını uşaqların yaş səviyyəsinə uyğun olaraq təsnif etmək daha məqsədə uyğundur”*¹⁹. İngilis folklorşünası Elizabet Taker uşaq nağılları haqqında danışarkən onları yaş qruplarına uyğun olaraq bölür: 1. İki-beş yaşlı uşaqlar qrupu; 2. Erkən məktəb illəri: altı-doqquz yaş; 3. On-on iki yaşlı yuxarı siniflər²⁰. Uşaqlar bir qədər böyüyən kimi xalq nağıllarını öz nağılları edə bilirlər. Bir qədər müxtəlif surətlər, yeni mühit və fərqli sonluq belə şəxsi manipulyasiya üçün kifayət edə

---

¹⁸ Children's folklore: a Source Book / ed. B.Sutton-Smith. – Logan, Utah: Utah State University Press, – 1999. – p. 161.

¹⁹ Əliyev, R. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (müasir aktual problemlər) / R.Əliyev. – Bakı: “ADPU” nəşriyyatı, – 2012. – s. 154.

²⁰ Children's folklore: a Source Book / ed. B.Sutton-Smith. – Logan, Utah: Utah State University Press, – 1999. – p. 193-211.

bilər. Müasir ingilis uşaq söyləmələrinin ən yaxşı toplusu Brayen Satton-Smitin “Uşaq xalq nağılları”²¹ kitabıdır. B.Satton Smit iki-dörd yaşlı uşaqların hekayələrini on yaşlı uşaqların “nəsr hekayə”lərinin əksi kimi “nəzm hekayə”ləri başlığı altında cəmləşdirir.

Bu paraqrafda aparılmış araşdırmada Azərbaycan folklorşünaslığında R.Qafarlı, A.Nəbiyev, R.Əliyev, G.Rüstəmovanın uşaq nağılları ilə əlaqəli tədqiqat işləri və uşaq folklor topluları, ingilis uşaq folkloru ilə əlaqəli tədqiqatlar aparmış B.Satton-Smit, E.Taker kimi tədqiqatçıların elmi işləri və ingilis nağılları ilə əlaqəli toplular nəzərdən keçirilmiş və təhlil olunmuşdur.

Beləliklə hər iki xalqın uşaq nağıllarını tədqiqata cəlb etdikdə məlum olmuşdur ki, uşaq nağıllarının dili, süjet və kompozisiyası sadə olur. Uşaq nağıllarında kompozisiya uşaqların yaş və anlayış səviyyələrinə uyğun çox sadə qurulur. Süjet qısa və daha çox bir xətt üzərində qurulur. Bu nağılların bütün qruplarında əyləndirici məqamlar, uşaqların zövqünə uyğun, onların maraq dairəsinə, yaş səviyyəsinə görə əhvalatlar daha qabarıqdır. Uşaq nağıllarında müsbət və mənfi qiyyətlərin güclü çarpışması olmadığından konflikt də kəskin olur.

Dissertasiyanın “**Azərbaycan və ingilis uşaq oyunlarının müqayisəli tədqiqi**” adlı dördüncü fəslində aparılan tədqiqardan da aydın olur ki, Azərbaycan və ingilis xalqlarının mədəni səviyyəsinin müəyyən edilməsində oyunların rolu və əhəmiyyəti son dərəcə əhəmiyyətlidir. Bu fəsil üç paraqraftan ibarətdir.

Araşdırmada uşaqların tərbiyəsində, fiziki və əqli inkişafında böyük əhəmiyyəti və rolu olan uşaq oyunları funksiyasına görə “Fiziki oyunlarla bağlı uşaq folkloru” və “Zehni oyunlarla bağlı uşaq folkloru” olmaqla iki qrupa ayırılmışdır.

Tədqiqatın “**Uşaq oyunlarının mənşəyi və təsnifatı**” adlı birinci paraqrafda müəyyən edilmişdir ki, bizim dövrə kimi gəlib çatan bir çox uşaq oyununda bir sıra ilkin arxaik elementlər, erkən ibtidai

---

²¹ Sutton-Smith, B. The Folkstories of Children / B.Sutton-Smith. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, – 1981. – 311 p.

dövrələrin mərasim izləri və adət-ənənələri qorunub qalmışdır. Oyun fəaliyyəti uşağın hərtərəfli inkişafında motivləşmənin əsasıdır. İngilis etnoqraf alim E.Taylor özünün klassik “İbtidai mədəniyyət” əsərində uşaq oyunlarından “Mədəniyyətlərdəki qalıntılar” bölməsində ayrıca bəhs edir²². O, yazır ki, “*bizim uşaqlarımızın oyunları ibtidai hərbi fəndlər haqqındakı xatirələri özündə yaşadır, onlar bəzən bəşəriyyətin uşaqlıq dövrünə aid olan mədəniyyət tarixinin qədim mərhələlərini təcəssüm etdirir*”²³. Uşaq oyunlarında bir çox arxaik elementlər müşahidə edilir. Bu oyunlarda ibtidai dövrün mərasim və adətləri qorunmuşdur: “*Mahiyyətinə görə, uşaqların, “yaşadıqları dünyanı dərk etmək yolu olan” bu oyunlar müxtəlif və rəngarəngdir. Milli mədəniyyətin ayrılmaz parçası olan uşaq oyunları ən arxaik folklor örnəklərindəndir. Bəşəriyyətin uşaqlıq dövrünün xatirələri folklorlarda yaşadığı kimi, uşaqlar da həmin çağların xatirələrini öz yaddaşlarında, bir də oyunlarda yaşadırlar*”²⁴. Azərbaycan uşaq folklorunda A.Nəbiyev, H.Ağayev, R.Qafarlı, E.Aslanov, T.Fərzəliyev, M.Dadaşzadə, F. Bayatın apardıqları bölgü və tədqiqat işləri milli xalq oyunlarımızın tədqiqində mühüm əhəmiyyətə malik araşdırmalar kimi təqdirəlayiqdir.

İngiltərədə də uşaq oyunları mütəmadi olaraq toplanmış və tədqiqatlara cəlb edilmişdir. İlk toplama işi kimi 1760-cı ildə İngiltərədə Con Nyuberi (John Newbery) tərəfindən toplanan və nəşr olunan “Ana Qaz” (Mother Goose) uşaq folkloru toplusunu qeyd etmək lazımdır. Bu topluya ingilis folkloruna aid janrlar - şən qafiyəli şeirlər, uşaq nəğmələri, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, hazırcavab tapmacalar, təkərləmələr, nağıllar və təbii ki oyunlar da daxil idi. İlk nəşrlərə Cozef Struttun “İngiltərə xalqının idman və əyləncəsi”²⁵ adlı kitabı da daxildir.

---

²² Tylor, E.B. Primitive Culture: (in 2 vol.) / E.Tylor. – London: John Murray, Albemarle, – Vol. I. – 1871. – p. 63-100.

²³ Tylor, E.B. Primitive Culture: (in 2 vol.) / E.Tylor. – London: John Murray, Albemarle, – Vol. I. – 1871. – p. 66.

²⁴ Qasımov, Ə. Azərbaycan xalq oyunları. Dərs vəsaiti / Ə.Qasımov. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, – 2006. – s.158

²⁵ Strutt, J. Sports and Pastimes of the People of England / J.Strutt. – London: Methuen & Company, – 1801. – 322 p.

Bir çox alimlər İngiltərədə uşaq oyunlarının ciddi şəkildə toplanmasını XIX əsrə aid edir və Alisa Berta Qommenin adı ilə bağlayırlar. Onun “İngiltərə, Şotlandiya və İrlandiyanın ənənəvi oyunları və melodiyalar, qafiyəli musiqilər və Krallığın müxtəlif hissələrində qeydə alınmış, mövcud variantlara müvafiq oyun metodları” adlı əsəri bu istiqamətdə aparılmış ciddi tədqiqat işidir. A. Qomme tərəfindən toplanmış tədqiqat işinin I cildində Böyük Britaniyanın müxtəlif hissələrinə görə müxtəlif oyun üsullarından və musiqili oyun növlərindən geniş şəkildə bəhs edilmişdir²⁶. Tədqiqatçının folklorşünaslıq fəaliyyəti daha çox uşaq oyunlarını əhatə etmişdir. A. Qomme uşaq oyunları haqqında bir çox tədqiqat işləri aparmış və nəşr etdirmişdir. Bu toplu və tədqiqat işlərinə “Qədim ingilis nəğməli oyunları”, “Uşaqların nəğməli oyunları”, “Britaniya folkloru, xalq mahnıları və oyun nəğmələri” kitabları daxildir.

Məşhur ingilis folklorşünasları İyona və Piter Opilərin ilk əsas kitabı “Uşaq nəğmələri Oksford lüğəti” 1951-ci ildə nəşr edilmiş və on bir dəfə yenidən çap edilmişdir. Lüğət 1959-cu ildə “Məktəblilərin folkloru və dili”, 1969-cu ildə “Küçədə və meydançalarda uşaq oyunları” və 1985-ci ildə “Nəğməli oyunlar” adlı topluların yaranmasına gətirib çıxardı. “Küçədə və meydançalarda uşaq oyunları” (1969), “Meydançadakı insanlar”(1994) və “Əşyalarla uşaq oyunları” (1997) adlı kitablarında isə uşaq oyunlarının nəzəri və praktiki yönlərini elmi cəhətdən əsaslandırmışdılar.

Uşaq oyunları Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir. Uşaq fantaziyası, təxəyyülü geniş olduğu üçün uşaq oyunlarının da bir neçə növü mövcuddur. Bunları ev və çöl, bəxt və bacarıq oyunlarına, qrup oyunlarına, oğlan və qız oyunlarına, dairə və qövs, diaqram oyunlarına, əl vurma, toxunma oyunlarına, yarış, evlilik, evcik-evcik, xidmətçi götürmə oyunlarına,

---

²⁶ Gomme, A.B. The Traditional games of England, Scotland and Ireland: (in 2 vol.) / A.B.Gomme. – London: David Nutt, – Vol. 1. – 1894. – 433 p.

məhsul yığımı, dəfn mərasimi ilə bağlı oyunlara, heyvanlarla, ruhlarla əlaqəli oyunlara, döyüş oyunlarına, topla, ağacla, daşla, kəndirlə oynanılan oyunlara bölmək mümkündür.

Dördüncü fəslin *“Fiziki oyunlarla bağlı uşaq folkloru”* adlı ikinci paragrafında hərəkətlə bağlı oyunlarda daha qədim oyun elementləri qorunub saxlandığı müəyyənləşdirilmişdir. Prof. M.Seyidov əski bir xalq oyunu kimi səciyyələndirdiyi *“Gizlənpaç”* oyununa münasibət bildirmişdir. Alim haqlı olaraq belə təxmin edir ki, *“bu oyunda oxunan əski poetik parça və onun ilkin variantı keçmiş çağlarda bəlkə də ovçuluqla bağlı mərasimlərdə, ayinlərdə oxunmuşdur. Ehtimal ki, indi hətta uşaqların da bildikləri bu nəğmənin bizə çatan variantı zaman tərəfindən xeyli dəyişilmişdir”*²⁷. Qeyd etməliyik ki, bu oyunda qaçışla yanaşı gizlənmək, gözləmək, izləmək kimi bacarıqlar da qiymətləndirilməlidir. İngilis uşaq folklorunda Kral ov itini təqlid edən *“Dovşan və itlər”* oyunu Uelsdə *“tülkü ovu”*²⁸ adı ilə tanınır və bu oyunu ancaq oğlanlar oynayırdılar. Bu oyunda dovşan və ya tülkü qaçıb meşədə gizlənir, digər oyunçular isə onu axtarırlar. Bu oyun vasitəsilə insanın ilk məşğuliyyəti olan qədim ovçuluq ənənələrinin izlərini müşahidə edirik.

Mütəhərrik idman səciyyəli oyunlar oğlanların fiziki inkişafını təmin edir. Folklorşünas-alim Ləman Süleymanova bu keyfiyyətin əski türk əxlaqından qaynaqlandığını qeyd edir: *“Oyunların müəyyən bir qismi uşaqların, xüsusilə də oğlan uşaqlarının fiziki cəhətdən güclü, əsl döyüşçü kimi böyüməsinə şərait yaradır. Bu da əski türk əxlaqından doğan haldır. Döyüşkən türklər övladlarının da əsl cəngavər kimi böyüməsində maraqlı idilər”*²⁹. Bu oyunlar oğlan uşaqlarında cəldlik, çeviklik kimi bacarıqlar da formalaşdırır. Bu oyunların hərbi hazırlıq üçün əsas rol oynadığını folklorşünas-alim

---

²⁷ Seyidov, M. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən / M.Seyidov. – Bakı: Yazıçı, – 1989. – s.240.

²⁸ Gomme, A.B. The Traditional games of England, Scotland and Ireland: (in 2 vol.) / A.B.Gomme. – London: David Nutt, – Vol. 1. – 1894. – p. 191.

²⁹ Süleymanova L.V. Şəki folklor mühiti /L.V.Süleymanova. – Bakı: Elm və təhsil, – 2012. – s.53.

Tahir Orucovun “*Hələ qədim zamanlarda Azərbayanda fiziki tərbiyə spesifik vərdişə yiyələnmək bacarığına, işgüzarlığın artırılmasına və sağlamlığın möhkəmləndirilməsinə, nəticədə hərbi hazırlığa yönəldilmişdi*”³⁰ fikri ilə əsaslandırmaq olar. Bu növ oyunlarda xalqın tarixdə hərbi hazırlığını müşahidə etmək, döyüşlər zamanı istifadə etdiyi silah-sursatlar haqqında məlumat almaq olur.

Tədqiqatdan bəlli olur ki, macəra və top oyunları ingilis uşaq oyunları arasında sevilən oyunlardır. Azərbaycan uşaqları isə daha çox papaq, ağac və daş oyunlarına üstünlük verirlər. Tədqiqatda ümumiləşdirilmiş nəticəyə görə hər iki xalqın oyunları içərisində gizlənmə, tullanma, qaçdı-tutdu oyunları mahiyyətcə yaxındır.

Sonuncu fəslin “*Zehni oyunlarla bağlı uşaq folkloru*” adlanan sonuncu paragrafında müəyyənləşdirilmişdir ki, zehni oyunların əsas faktoru, bədən gücü yerinə, ağıl və yaddaş gücündən istifadədir. Belə ki, zehni oyunlarda cəld qavrama oyunun tələb etdiyi məlumatlardan və qarşısındakının məlumatsızlığından yararlanmaq bacarığıdır. N.Boratav zehni oyunlar içərisinə “*1. Aldatdı oyunu; 2. Yaddaş gücü və qavrama dəqiqliyi tələb edən oyunlar; 3. Gizlətmə və gizlənmə oyunları; 4. Həndəsi xətlə cizgilər, formalar yaratmağı, ya da müəyyən xətlər üzərində bacarığını nümayiş etdirməyi tələb edən oyunlar; 5. “daşla oynananlar”ı daxil edir*”³¹. Həm Azərbaycan, həm də ingilis zehni uşaq oyunları bu prinsip əsasında tədqiq olunmuşdur.

IV fəslin bu paragrafında aparılmış araşdırma nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, hər iki xalqın uşaq oyunları formaca çox bənzərdir. Lakin oynama üsulları və oyun əsnasında söylənən poetik parçalar – nəğmələr forma cəhətdən oxşar olsa da, məzmun cəhətdən bir-birindən fərqlənir. Araşdırma göstərir ki, müasir dövüdə Azərbaycan və İngiltərədə uşaq oyunları bütövlükdə öyrənilməmişdir. Tədqiqatdan bəlli olur ki, hər iki xalqın

---

³⁰ Orucov, T. Qarabağda xalq oyunları // Qarabağ folkloru: problemlər, perspektivlər mövzusunda Respublika Elmi konfransının materialları, – Bakı: 2012, – s. 49.

³¹ Boratav, P.N. 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar) / P.N.Boratav. – İstanbul: Gerçek Yayınevi, – 1994. – s. 237.

folklorşünas tədqiqatçılarının araşdırmalarında diqqət, əsasən hərəkətli uşaq oyunlarına yönəlmişdir. Müqayisəli araşdırma göstərir ki, sosiallaşma, texniki tərəqqinin və mədəni şəraitin dəyişməsi ilə vaxtı ilə yaygın olan təhkiyəli uşaq oyunları unudulmağa doğru gedir. Bu oyunların yerini texniki təchizatlı, qısa strukturlu oyunlar almağa başlamışdır.

“**Nəticə**”də dissertasiyanın ayrı-ayrı fəsilərində irəli sürülən fikir, qənaət və mülahizələr ümumiləşdirilmiş, folklorşünaslığın bu sahədəki gələcək perspektivləri müəyyənləşdirilmişdir.

Folklor mətnlərinin qarşılıqlı süjet, obraz, motiv tipologiyası zamanı müəyyən olunmuşdur ki, onlar ya fərqlənir, ya da qismən eynidir. Uyğunluq xalqların keçirdiyi tarixi inkişaf mərhələlərinin oxşarlığında, uşaq psixologiyasında, fərqliliklər isə onların milli xarakterindəndir. Məsələn: sanama, yanılmac, tapmaca mətnləri, eləcə də bir çox oyunlar eyni quruluşa malikdir. Bunlarla yanaşı nağıl obrazlarının da obraz tipologiyası üçün yetəri qədər material verdiyini müşahidə edirik. Motivlər isə hər iki xalqın uşaq folklorunda xeyli dərəcədə ümumilik təşkil edir.

Beləliklə, problemin tipoloji tədqiqi Azərbaycan və ingilis uşaq folkloruna aid janrların ayrılıqda monoqrafik tədqiqat üçün material verdiyini göstərdi. Problemin tədqiqi, ona yeni elmi baxışlar uşaq folkloru sahəsinin inkişafını şərtləndirir. Bu sahədə yeni-yeni araşdırmaların aparılmasında dissertasiya monoqrafik bünövrə, baza rolunu oynayacaqdır.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin dərc olunmuş aşağıdakı elmi işlərində öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan və ingilis folklorşünaslığında uşaq folklorunun tədqiqi problemi // Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc Tədqiqatçıların II Beynəlxalq Elmi Konfransı materialları, – Bakı: – 18-19 Aprel, – 2014, – s.278-279.

2. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun ümumi səciyyəsi // VIII Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti, İncəsənəti və Mədəni İrsin

Mühafizəsi Simpoziumu Sənət fəaliyyətləri, Konfrans materialları, – Konya, Türkiyə: – 15-17 may, – 2014, – s. 497-502.

3. Azərbaycan və ingilis folklorşünaslığında uşaq folklorunun tədqiqi problemi // – Bakı: Journal of Qafqaz University, Filologiya və pedaqogika, – 2015. №3, Sayı 1, – s. 76-82.

4. Azərbaycan və ingilis folklorşünaslığında uşaq folkloruna aid tədqiqatlar // Традиционная Культура Народов Поволжья Материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, – Казань: – 10-12 февраля, – 2015, – s. 5-19.

5. Oyunla bağlı uşaq folkloru (İngilis folklor nümunələri əsasında) // Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc Tədqiqatçıların III Beynəlxalq Elmi Konfransının materialları, – Bakı: – 17-18 aprel, – 2015, – s. 1078-1080.

6. Uşaq folklor nümunələrinin tədrisində müəllimin rolu və keyfiyyəti // Azərbaycan Xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə həsr olunmuş “Müəllim hazırlama siyasəti və problemləri” V beynəlxalq elmi konfrans materialları, – Bakı: – 30 aprel, – 2015, – s. 473-477.

7. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda lirik janr // – Bakı: Journal of Qafqaz University, Filologiya və pedaqogika, – 2016. №4, Sayı 2, – s. 171-178.

8. Azərbaycan və ingilis uşaq ədəbiyyatının formalaşmasında folklorun rolu // Türk Xalqları Ədəbiyyatı Beynəlxalq Uşaq Ədəbiyyatı Konqresi Materialları, – Bakı: – 21-23 aprel, – 2016, – s. 324-330.

9. Azərbaycan və ingilis tapmacalarının spesifik özünəməxsusluğu // – Bakı: Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. – 2017. №2 (51), – s. 144-157.

10. Azərbaycan və ingilis şifahi ənənəsində fiziki oyunlarla bağlı uşaq folkloru // – Bakı: Journal of Baku Engineering University Philology and Pedagogy, –2017. Volume 1, Number 2, – s. 143-151.

11. Analar tərəfindən yaradılan və ifa olunan uşaq folkloru (Azərbaycan və ingilis uşaq folkloru əsasında) // – Türkiyə: Van Yüzüncü

Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, – 2018. Azərbaycan Özel Sayı, – s. 45-60.

12. İngilis uşaq oyunlarına aid tədqiqatlar // Bakı Mühəndislik Universiteti, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc Tədqiqatçıların II Beynəlxalq Elmi Konfransı, – Bakı: – 27-28 aprel, – 2018, – s. 1408-1410.

13. Azərbaycan və ingilis epik uşaq folkloru // – Naxçıvan: AMEA Naxçıvan Bölməsi, İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu, “Axtarışlar” jurnalı, – 2018. №1, – s. 15-20.

14. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda zehni oyunlar // – Bakı: AMEA Əlyazmalar İnstitutu və Elm və təhsil nəşriyyatı. Filologiya məsələləri, – 2018. №6, – s. 377-385.

15. İngilis nağıllarının janr spesifikasiyası və ideya-bədii xüsusiyyətləri // Bakı Mühəndislik Universiteti, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr olunmuş Gənc Tədqiqatçıların III Beynəlxalq Elmi Konfransının materalları, – Bakı: – 29-30 aprel, – 2019, – s. 1356-1359.

16. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunda sanama, acıtma və oyun nəğmələri // – Münhen: Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks [ZfWT], – 2020. vol. 12, №1, – p. 131-144.

17. Сравнительный анализ лирических жанров, озвучиваемых детьми, в Азербайджанском и Английском детском фольклоре // – Дрогобич: Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, – 2020. том 1, Вип 27, – с. 33-41.

18. Comparative Analysis Of Some Lyric And Epic Genres In Azerbaijani And English Children’s Folklore // – Warsaw: International Academy Journal Web of Scholar, – 2020. №2 (44), – p. 17-21.

Dissertasiyanın müdafiəsi 02 noyabr 2021-ci il tarixində saat 14:00, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.27 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1001, Bakı şəhəri, 8-ci Kiçik Qala döngəsi, 31

Dissertasiya ilə AMEA Folklor İnstitutunun Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasınının (azak.gov.edu.az) və AMEA Folklor İnstitutunun (folklor.az) rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 29.09. 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 24.09.2021

Kağızın formatı: 60x84/ ¹/₁₆

Həcm: 40616

Tiraj: 100 nüsxə